

Nők a közéletben a reformkori Magyarországon

A múlt század első felének Európájában és az Egyesült Államokban a polgári rétegben nők jogai arra korlátozódtak, hogy a gyermekek nevelését, valamint a gazdasszonyi teendőket ellássák, illetve egy gazdagabb családban, felügyeljék.¹ Ezt az állapotot természetesen könnyű volt fenntartani, hiszen a lányok minimális oktatásban részesültek a fiúkhoz képest, az egyetemek és egyéb felsőbb iskolák pedig zárva voltak előttük, így aztán más, magasabb műveltséget, szakmai felkészültséget igénylő munkakörök betöltéséhez nem is voltak elég képzettek.

Ez ellen a helyzet ellen Észak-Amerika asszonyai már korábban, a függetlenségi háború idején felléptek. Az 1787-es philadelphiai kongresszuson egyenjogúságot, és választójogot követeltek, a küldöttek azonban nevenségessé tették szónólójukat, így végül az indítványt elvetették.² Szavazati jogukat csak két állam, New Jersey és Virginia iktatta ideiglenesen törvénybe.³

Mozgalmuk hatására Európában is hasonló folyamat indult meg, főként a forradalmi Franciaországban, ahol az Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozatának proklamálása felkeltette a nők szabadságvágyát is, akik teljes egyenjogúságot, hivatalviselési jogot stb. követeltek. Hogy követeléseiknek érvényt szerezzenek, különböző női egyleteket alakítottak. 1792-ben azonban kizárták őket az „általános” választójogból, 1793-ig fokozatosan eltiltották a nőket állampolgári jogaik gyakorlásától, végül pedig ugyanebben az évben minden női klubot betiltottak.⁴

Az 1790-es évek után a nőkérdés legközelebb a romantika idején merült fel. A romantikus világnézet hatására, amely az individuumot helyezte középpontba, a nőkben is felébredt az igény, hogy egyéniségüket kibontakoztassák. Ennek megvalósítására a polgári és nemesi réteg hölgyei egyre inkább érdeklődni kezdtek az irodalom és a művészetek iránt. Kialakult a polgári társadalomra jellemző olvasóközönség, émelyben jelentősen megnőtt a nők aránya, s ezzel párhuzamosan megjelentek az első férfi társaikkal egyenrangúként elfogadott nőírók. Angliában – még a klasszicizmushoz köthetően – Jane Austin, majd a Brontë nővérek, Franciaországban Madame de Staël⁵ és George Sand, akikre később a magyar írónők is példaképként tekintettek.

¹ Weber-Kellermann, Ingeborg: *Frauenleben in 19. Jahrhundert: Empire und Romantik, Biedermeier, Gründerzeit*. München, 1991. 43.

² Sauter-Bailliet, Theresia: „Remember the Ladies”. *Die Proklamation von Frauenrechten in der USA, Frankreich und England*. In: Grubitzsch, Helga: *Frauen – Literatur – Revolution*. 1992. 69. (továbbiakban: Grubitzsch, 1992.). A témáról bővebben: Donovan, Josephine: *Feminist theory: the intellectual traditions of American feminism*. New York, 1985.; Dingwall, Eric John: *The American woman: an historical study*. New York, 1976.

³ Orosz Lajos: *A magyar nőnevelés úttörői*. Bp., 1962. 17. (továbbiakban: Orosz, 1962.)

⁴ Opitz, Claudia: *Frauen und Revolutionärinnen in den „Revolutions de Paris”*. In: Grubitzsch, 1992. 62. Modelmog, Ilse: *Madame de Staël oder die Fremde*. In: Grubitzsch, 1992. 75–86.

Ezzel párhuzamosan újra fellendült a politikai nőmozgalom is. Franciaországban, a nők saját folyóiratokat indítottak (*La femme nouvelle*, *La Gasette des femmes*⁶). Követelték egyenjogúságukat, az értelmiségi, hivatalnoki és polgári foglalkozásokhoz való jogot.⁷ Német nők férfiruhát öltöttek, dohányoztak, férfi módon vitatkoztak, mint erről a korabeli magyar újságok is tudósítanak: „Berlinben széltére férfiöltönyben járnak a' hölgyek és szivaraik tüzével úton utfélen jövöket kínálnak! Párbajt vínak, szemüveget hordanak, sőt – uram bocsáss! – philosophiáról beszélnek.”⁸ Néhány amerikai nő pedig – miután a XVIII. század végén nem, illetve csak részben kapták meg követelt jogaikat –, hogy munkát kapjanak, férfiruhát és férfinevet vettek fel és szavazni jártak.⁹ Mindez még jó ideig nem vezetett konkrét eredményekre, összességében azonban ezek a nők, emancipációs törekvéseiket tekintve, messze megelőzték magyar társaikat.

Magyarországon a nőkérdés először szintén az 1790-es években merült fel nyilvánosan, természetesen sokkal kevésbé radikális követelésekkel, mint a fent említett országokban. A felvilágosodás és a francia forradalom nyomán megjelenő általános szabadságigény egyszerre jelentkezett a polgári társadalom alapvető feltételeinek kialakulásával. Erre a korszakra datálható a magyarországi magyar nyelvű sajtó (*Kassai Magyar Múzeum*, *Orpheus...*) és a nőemancipáció első, kezdetleges formájú megjelenése.

A vita akörül robbant ki, hogy a nők jelen lehessenek-e az országgyűlésen hallgatóként vagy sem. A hölgyek célja természetesen az volt, hogy legalább szemlélőként részt vehessenek a közügyekben, közéletben.

1790-ben jelent meg Bárány Péternek, gróf Széchenyi Ferenc titkárának röpirata: *A magyar Anyáknak az Ország-gyűlésére egybe-gyűlt Ország Nagyai, s Magyar Atyák elejébe Terjesztett alázatos Kérések*. Ebben a hölgyek szószólója a magyar és az angol alkotmány hasonlóságára hivatkozva kérelmezi az említett jogot: „Szabjatok ki a Haza Templomában részünkre egy helyet, – de csak eléggé pontosan – hogy magzataink boldogságának édesen hangzó szava szabadon harsoghasson ajakitokról az Anyák füleibe.”¹⁰

Szintén 1790-ben lát napvilágot névtelenül (mint később kiderült, a szerző Pálóczi Horváth Ádám volt) a második röpirat e tárgyban (*A magyar asszonyok prókátora a Budán össze-gyűlt Rendekhez*¹¹), mely az előzőt hathatós érvekkel támogatja, sőt további jogok követelésével és ezek indoklásával erősíti azt meg. „Ha egy királyné koronát viselhet, s jól is igazgathat, nem látom miért ne igazgathat-

⁶ Gough, Hugh: *The Newspaper Press in the French Revolution*. London, 1988. A témáról bővebben: Sullerot, Evelyn: *Histoire de la presse feminine en France des origines à 1848*. Paris, 1966.

⁷ Orosz, 1962. 19.

⁸ Nőemancipáció. In: *Életképek*, 1847. 2. félév 3. sz. 86.

⁹ *Hidden from History. Reclaiming the Gay and Lesbian Past*. In: Martin Dubbermen; Martha vicinus, George Chauncey: *A medical Book*. 1990. 183-194.

¹⁰ Bárány Péter: *A Magyar Anyáknak az ország-gyűlésére egybe gyűlt Ország Nagyai, s Magyar Atyák elejébe Terjesztett alázatos Kérések*. Buda, 1790. 4.

¹¹ Pálóczi Horváth Ádám: *A magyar asszonyok prókátora a Budán össze-gyűlt Rendekhez*. Buda, 1790. 16. (továbbiakban: Pálóczi, 1790.)

na jól, s ne viselhetne mind a Törvényes, mind a Polgári igazgatásban hivatalokat a koronán alul is; holott ott szemmel-látás, s első fül után igazgatna”

Még ebben az esztendőben megjelent a férfiak válasza is, melyet szintén Pálóczi Horváth Ádám fogalmazott.¹² (*A férfiak felelete az Asszonyokhoz*) Az asszonyok kérésének eleget tettek, ezidőtől fogva a karzaton mindig jelen lehettek, és figyelemmel kísérhették az országgyűlésen zajló eseményeket, vitákat. Ez még európai viszonylatban is jelentős eredmény volt, hiszen ezzel szinte egyidőben tiltotta meg Franciaországban a konvent a nőknek a nyilvános gyűléseken való részvételt.¹³

Pálóczi hangsúlyozza az asszonyok művelődésének fontosságát,¹⁴ annak a gyermeknevelésre gyakorolt nagy hatása miatt. Ez az indok aztán évtizedeken keresztül legfőbb érve marad a nőnevelés harcosainak, hiszen egy alapvetően patriarchális társadalomban nehéz más hatásos indokot elképzelni a nőnem kiművelésére.

A nőnevelés kérdése a polgárosodás hatására megjelenő probléma, ami szorosán összekapcsolódik a nő művelődéshez való jogáért folytatott harccal. A nők valamilyen szintű tudományos és gyakorlati képzésének szükségességét már a korszak elején belátták a kor gondolkodói. Később a nemzeti kérdés fokozatos előretörésével, a hazájáért élő, annak javára tevékenykedő nőeszmény, a honleány fogalmának kialakulásával ez egyre fontosabbá vált. Ezt a felismerést hamarosan követte a nemzeti szellemű nőnevelő intézetek felállítására való törekvés, ami lassan maga után vonta a korszerűbb nemzeti tankönyvek, majd a tanítóképző intézetek felállításának szükségességét.

A gyermeknevelésben betöltött szerepet hozza fel fő indokul *Az asszonyi kiműveltetés' szükséges volta*¹⁵ című írás is. Másik igen fontos érve szerint a nők szépségük és vagyonuk kiegészítésére, illetve pótlására használhatják a műveltséget: „Mivel pedig többen vagynak szépség s kints nélkül, mint akik azokkal birnának, és így sokan, kik célokat el nem érik, szükséges olyan módokról gondoskodniok, mellyek által hasznos tagjai lehessenek a társaságnak. Ezen módok közé tartozik a kiműveltetés”¹⁶

Más okokra hivatkozik az első, konkrétan a nőnevelés mikéntjével foglalkozó értekezés, melyet Kultsár István jelentetett meg lapjában 1822-ben.¹⁷ Véleménye szerint a leányok haszontalan nevelésével kezdődő folyamat, melynek eredményeként ezekből a lányokból rossz anyák és még rosszabb gazdasszonyok lesznek, csak úgy változtatható meg, „hogy jövendőbeli anyai kötelességeikre

¹² Pálóczi Horváth Ádám: *A férfiak felelete az Asszonyokhoz*. Buda, 1790.

¹³ Opitz, Claudia: Frauen und Revuluzionärinnen in den „Revolutions de Paris”. In: *Grubitzsch*, 1992. 62.

¹⁴ Pálóczi, 1790. 16. Bár ez magyar nyelven Pázmány óta jelen van a nő szerepének meghatározásában, sajtónyilvánosságot csak ekkor kapott.

¹⁵ *Az asszonyi kiműveltetés szükséges volta*. In: *Hasznos Multságok*, 1820. 2. félév 16. sz. 124–126. (továbbiakban: HM. 1820.2.16)

¹⁶ HM. 1820.2.16. 125.

¹⁷ [Kultsár István]: A Leánykák házi neveléséről. In: *Hasznos Multságok*, 1822. 2. félév 28–29. sz. (továbbiakban: Kultsár, 1822.)

készítenek a Leánykák, [...] hogy jó gazdasszonyoknak készüljenek”.¹⁸ Itt tehát nem a kulturális nevelés kerül előtérbe, hanem a gyakorlati életre való felkészítés, ami nyomban érthetővé válik, ha összevetjük azzal, amit Kultsár István a cikk első részében tárgyalt: „a lánykák [...] inkább zajos mulatságokat keresnek, s mindenkor magokat fitogatni, s mindég fényeskedni vágyódnak. [...] Mind ezekből természet szerént következik az elme elszéllyedése, s a házi gondoskodásoknak [...] tellyes el mulasztása.”¹⁹

A cikkre Takács Éva reagált a Tudományos Gyűjteményben.²⁰ Takács Éva Karacs Ferenc rézmetszőmester felesége, Takács Ádám gyóni lelkész lánya volt, akit apja – egyetlen lányaként – olyan gondos nevelésben részesített, amilyennel a korban kevés asszony rendelkezett még a főrendűek között is. Ennek köszönhetően férjhezmenetele után, művészlelkű férje segítségével olyan házat tudott fenntartani, amelyben a korabeli irodalmi és színházi élet főbb alakjai sokszor és szívesen megfordultak. Ilyen környezetben természetesen Karacsné igen tájékozott volt a korabeli közélet és a szellemi élet eseményeiben.²¹ Nyilvános szereplése szintén a Tudományos Gyűjteményben indult néhány hónappal korábban, és itt is folytatódott az egész „bajnoki harc” során, melyet az asszonyok művelődéshez való jogáért indított, s mely az évek során igen széles közönséget megmozgató vitává bővült. Ennek egyik mozzanata ez az írás, melyben reagál Kultsár István cikkére.

Válaszában teljes mértékben egyetért a Kultsár István fent említett javaslataival, majd rátér a leánynevelő intézetek létesítésének szükségességére. „Fundáltak Leányaitok számára nevelő intézeteket, legalább a nagyobb városokban, okos emberek által kidolgoztatott systema szerént.”²² Ebben az értekezésben kerül először a nyilvánosság elé a nőnevelő intézetek létesítésének kérdése.

A nemzeti szellem erősödésének hatása a nőképzésre, a honleányok nevelésére irányuló törekvés látványosan nyomon követhető a Jelenkor különböző számaiban, melyek 1834-től folyamatosan tudósítottak a pesti angolkisasszonyok leánynevelőjének nyilvános próbatéteiről. Itt évről évre növekedett a vizsgán (és az oktatásban) magyarul előadott tárgyak száma: „a magyar nyelvtudomány [...] egyedül magyarul előadva [...] Magyarország történetei is magyarul zengének [...] a próbatételt magyar búcsuzó beszéd rekeszté.”²³ — Ez a tudósítássorozat valószínűleg nem független a lap alapítójának, Széchenyi Istvánnak azon gondolatától, melyet a Hitel ajánlásában is megfogalmaz, „Honunk Szébblelkű Asszonyainak” címezve azt: „Mert annyi Nemes és Szép, ami az Emberiséget felemeli, a Ti nemetek műve. Ti vizitek karjaitokon életbe a nevendéket, s jó

¹⁸ Kultsár, 1822. 29. sz. 227.

¹⁹ Kultsár, 1822. 28. sz. 221.

²⁰ Takács Éva: Némi Észrevételek Tekéntetes Kultsár István Úrnak, azon Értekezésére, melyet 1822-dik Esztendő második felében közöl a Leánykák házi neveléséről. In: *Tudományos Gyűjtemény*, 1822. 12. sz. 36–42. (továbbiakban: Takács, 1822.)

²¹ Ecsedi István: *Karacs Ferenc térképmetsző élete és művei*. Debrecen, 1912. 37–41.

²² Takács, 1822. 41.

²³ Nőnevelési próbatét. In: *Jelenkor*, 1834. 64. sz. 505–506.

Polgárrá nevelitek; a Ti nemes tekintetekből szí a férfi lelki erőt s elszánt bátorságot.”²⁴

A nők helyes nevelésének hatásáról szól az a hosszú tanulmány is, melyet Hetényi János, ekeli református lelkész, (aki önálló nézetekkel rendelkező filozófus, és az MTA tagja is volt), kellő tudományos és történeti háttérrel fogalmazott meg az Athenaeum hasábjain 1837-ben.²⁵ Mondanivalójának lényege már a címből is kiderül: *Nőnembeliek neveltetésének nagy befolyásáról a férfiak erkölcsi és izlési műveltségére*. A cikksorozat központi problémáját a következő mondatban foglalja össze a szerző: „honunk hátramaradásának első oka aligha a nőnembeliek nevelése mellőzésében nem rejlik”.²⁶ Hetényi János tehát a kérdést még egy fokkal tovább bővíti, hiszen itt már nemcsak a férfiak műveltségéről, hanem erre épülve az egész nemzet sorsáról van szó.

A nőnevelő intézetek és az otthoni nevelés közti különbségekkel, a nevelő intézetek helyes oktatási módszerével foglalkozik Steinacker Gusztáv, gölnici evangélikus lelkész, a Debreceni Református Leányiskola és Leánynevelő Intézet volt igazgatója, az Athenaeum 1840-es évfolyamában.²⁷ A tanulmányon meglátszik, hogy gyakorlati pedagógiai tapasztalatokon, és nem pusztán elméleti alapokon áll. Azt a nézetét, mely szerint a köznevelést előbbre helyezi az otthoni nevelésnél, azzal indokolja, hogy a szülők, és a nem megfelelő képzettségű nevelők a gyermeknek nem tudják megadni azt a tudásszintet, amit egy iskola nyújthat. Érdemes még kiemelni a szerző rendkívül haladó szellemű felfogását a nyelvtanulásról. Szerinte a magyar leányoknak kötelessége a magyar nyelvet tökéletesen ismerni, de ugyanakkor nem hanyagolhatják el az idegen nyelvek – elsősorban a német nyelv – tanulását és gyakorlását sem.

Ehhez a témához szól hozzá Fáy András is még ebben az évben, szintén az Athenaeum hasábjain.²⁸ Részletesen elemzi a fennálló nevelőintézetek hiányosságait, és gondosan kidolgozott tervet készít ezek kiküszöbölésére és az intézetek korszerűsítésére, majd rátér a házi nevelés árnyoldalaira, és a kettőt összevetve mondja ki végső következtetését (mely végeredményben megegyezik Steinacker Gusztáv fent említett nézeteivel): „tagadni nem lehet, hogy jó elrendezésű köznevelő intézetek mindenkor elsőszéggel bírnának az otthoni nevelés felett”.²⁹ Végül egy, a tantárgyak szintjéig menő részletességű tervet ad közre a felállítandó nőnevelő intézetekről, és már ebben megemlíti „egy nevelőnéket nevelő intézet”³⁰ felállításának szükségességét. Ennek a „nőnevelő-

²⁴ Széchenyi István: Hitel. In: Iványi-Grünwald Béla: *Gróf Széchenyi István Hitel, Taglalat és a hitellel foglalkozó kisebb iratok*. Bp., 1930. 273.

²⁵ Hetényi János: *Nőnembeliek neveltetésének nagy befolyásáról a férfiak erkölcsi és izlési műveltségére*. In: *Athenaeum*, 1837. 2. félév 40–45. sz. (továbbiakban: Hetényi, 1837.)

²⁶ Hetényi, 1837. 40. sz. 626.

²⁷ Steinacker Gusztáv: *Házi leánynevelésünk állapotjáról, s annak a köz leányneveléshez viszonyáról*. In: *Athenaeum*, 1840. 2. félév 4–7. sz. (továbbiakban: Steinacker, 1840.)

²⁸ Fáy András: *Hazánk nőnevelésének, nőnevelő intézetei javításának elméleti és gyakorlati alapfogalmi, dióhéjba szorítva, s különös tekintettel a nemes és főbb polgári leánykákra*. In: *Athenaeum*, 1840. 2. félév 12–17. sz. (továbbiakban: Fáy, 1840.)

²⁹ Fáy, 1840. 16. sz. 251.

³⁰ Fáy, 1840. 17. sz. 262.

néket képző intézetnek terv-vázlatát”³¹ néhány évvel később készíti el Fáy, s jelenteti meg a Magyar Életképekben. Az intézet tervezett működési elve viszonylag modern felfogásra utal, felépítésében igen haladó vonás, hogy Fáy gyakorló iskolát is tervezett hozzá. A képzés természetesen nemzetcentrikus, hiszen az intézet egyik alapvető célja az, hogy a Magyarországon működő német, francia és egyéb nemzetiségű nevelőnők helyébe magyarok állhassanak.

A nevelőnőképző intézet tervezetét egyébként a hölgyközönség részéről igen lelkesen támogatja Fáy gondolataira reagáló írásában Bittner-Thurzó Jozefa.³² Egyben egy bizottság felállítását is javasolja, amely a tervezet megvalósíthatóságát vizsgálná, majd megszervezné azt. Ennek kivitelezéséhez nemzeti gyűjtést ajánl, melyet el is kezd a nőolvasók jószívére és hazafias érzelmeire apellálva.

Örömmel üdvözli Fáy értekezését Steinacker Gusztáv, aki ismét hozzászól a témához,³³ és Fáy néhol kissé idealista elképzeléseit a gyakorló pedagógus illúziótlanabb, realisabb, a valóságos adottságokat jobban figyelembe vevő szempontjai szerint korrigálja, és megvalósításukat a szülők hozzáállásától teszi függővé. „Fáy tervének létesítése, nem ugyan szellemre, de egyes, és pedig lényeges javaslataira nézve a mostani körülmények közt inkább a szülőktől és a közönségtől, mint a nőnevelő intézetektől függ.”³⁴

Mindezt ismét megemlíti következő cikkében (mely nem más, mint saját intézetében a nyilvános próbatéten elhangzott beszéde), mikor így szól a szülőkhöz: „Azért, tisztelt szülők! ne késsetek örömet áldozni leányaitok nevelésére. [...] ne vonjátok meg az ahhoz szükséges költséget is, erősen meggyőződve arról, hogy a leányaitok czélszerű művelésére fordított tőkepenz legtöbb kamatot hajt.”³⁵

1841 decemberében egy szintén Fáy által felvetett problémával, a női tankönyvek hiányával, és pótlásuk szükségességével foglalkozik Steinacker Gusztáv következő értekezése.³⁶ Ebben tudományos oldalról közelíti meg a kérdést, és felveti az általa „tanító könyvnek” nevezett tanári kézikönyvek fontosságát is. Ami pedig a tankönyveket illeti, azokra tárgyanként külön-külön javaslatot tesz, szerkesztésükben pedig, felhagyva az eddigi biflázásos módszerhez alkalmazkodó könyvekkel, az ismétlődő kérdésekkel ellátott, gondolkodásra készítő tankönyvek bevezetését tartja szükségesnek.

A lányok helyes nevelésére vonatkozó tanácsokkal igen sok írás foglalkozik a század negyvenes éveiben. Az ezekben foglalt elvárások, hasznos tanácsok, a nevelés mikéntjére vonatkozó útmutatások alig különböznek egymástól, hiszen célul kivétel nélkül az ideális honleánynak kinevelését tűzik ki.

³¹ Fáy András: Terv-vázlata egy nőnevelőnőket képző intézetnek. In: *Magyar Életképek*, 1846. 18–19. sz.

³² Bittner-Thurzó Jozefa: Egy pár szó a nőnevelőnőket képző intézetekről. In: *Életképek*, 1846. 2. félév 19. sz. 577–582.

³³ Steinacker Gusztáv: Nőnevelés s nőnevelő intézetek. In: *Athenaeum*, 1841. 1. félév 6. sz. 81–87. (továbbiakban: Steinacker, 1846.)

³⁴ Steinacker, 1846. 85.

³⁵ Steinacker Gusztáv: Mire kell leányainkat nevelni s neveltetni? In: *Athenaeum*, 1841. 30. sz. 465–470.

³⁶ Steinacker Gusztáv: Női tanító- s tanuló könyvekről. In: *Athenaeum*, 1841. 2. félév. 76–77. sz.

A magyar honleány fogalma megtalálható a korszak egészében, de az idő múltával egyre sűrűbben fordul elő. Tartalma szinte semmit sem változik, a jó honleány ideális tulajdonságai már a következő (1828-ban, az Aurórában megjelent) költeményben is megtalálhatók: „A magyar Lány [...] Honja tisztos jó szokását\ Tartja, s új után nem ásít;\ [...] Hogy ha a külszót tanulja [...] érti már korábban\ Ősi nyelvét a Hazában [...] Hogy ha könyvet tart kezében,\ S kül-írók az ő szemében.\ A figyelmet megnyerék;\ Ám de ami honja míve-\ Azt először kéri szíve.”³⁷

A magyar nyelv használata – mint legfontosabb célkitűzés – vetődik fel a Regélő egyik 1834. évi számában, az asszonyok legfőbb jó tulajdonságaként beállítva: „biztosan lehet reményleni, hogy [...] a szép nem, ki fogja vivni azon dicsőséget, mit is a haza most tőle vár, hogy a magyar nyelvet idegen ajkú lakosainkkal is megkedveltetvén, mindenek hazai nyelven fognak beszélni.”³⁸ Itt már erősebben mutatkoznak meg a honleány fogalmához szorosan kapcsolódó, egyre erősödő magyar asszimilációs törekvések, mint az előző cikkben.

Tormay György a Kölcsey által Magyarországon meghonosított, az utánzó nemzetekről szóló herderi elméletet felhasználva hoz fel új indokokat a honleányi magatartás szükségességére, a nőkre ható idegen befolyás elleni küzdelem fontosságára: „Igen ingadozó a hölgyek állása egy oly nemzetnél, melly utánzási szellemtől áthatva, nemzeti sajátosságait, honi szokásait porba tiporni nem vonakodik, tulajdonit megtagadja, gúny tárgyává teszi.”³⁹ Ez ellen küzdeni a honleányok feladata: „Tudjátok honom leányai, hogy jelenleg egyesült erővel kell küzdenünk szellemi s anyagi jólétünk, s különösen nemzetiségünk kivívásáért. [...] A ti közre munkálásotok segélyével a magyar nemzet nemsokára helyet foglalhatand a többi művelt és jólétű európai nemzetek mérlegén.”⁴⁰ Az itt megadott program tulajdonképpen nem más, mint a magyarság egyik, évszázadok óta fennálló, és még ma is aktualitással bíró európaizálódási törekvése, amit a reformkor társadalma a honleány figuráján keresztül próbál a nőkre kiterjeszteni.

A témakört teljes mélységében, minden oldalát gondosan körüljárva vizsgálja meg Vahot Imre, a Pesti Divatlap szerkesztője egy 1846 folyamán megjelent többrészes cikksorozatban *A magyar nőnem hivatása* címmel.⁴¹ A tanulmány első részében a magyarság nemzeti hibáit veszi sorra, minden tárgyalt hiányosság után refrénszerűen a következő mondatot írva: „És ez nagyobbára onnét van, mert a magyar nőnem valódilag nem felel meg hivatásának.”⁴² E hatásos szónoki bevezető készíti elő a tulajdonképpeni mondanivalót, mely részletesen

³⁷ Szenvey: Az igaz magyar leány. In: *Auróra*, 1828. 76.

³⁸ Sz.H.M.: Az asszonyi nem érdeme. In: *Regélő*, 1834. 77. sz. 623–624.

³⁹ Tormay György: Néhány szó hazánk leányaihoz. In: *Pesti Divatlap*, 1845. 10. sz. 304–305. (továbbiakban: Tormay, 1845.)

⁴⁰ Tormay, 1845. 305.

⁴¹ Vahot Imre: A magyar nőnem hivatása. In: *Pesti Divatlap*, 1846. 14, 15, 17, 19, 21, 23, 26. sz. (továbbiakban: Vahot, 1846.)

⁴² Vahot, 1846. 14. sz. 262.

elemzi a magyar nőknek az élet egyes területein kifejtendő feladatait. „A valódi magyar honleánynál nem csak az értelmi műveltségnek, nemcsak az izlés-, de az erkölcs-, kedély- s szívnek is nemzeti irányban kell képezve lenni.”⁴³ Az ideális honleány a családi életben továbbra is azokat a hagyományos, férfiak által elképzelt normákat követi, melyeket már egy jóval korábbi írásban részletesen ismertet Kultsár István: „nyájasság, kedveskedés, szemérmesség, tartózkodás, tisztesség, engedelmeskedés, tisztaság szeretés, munkásság, takarékoság, költség kéméllés, házi rendre való gondoskodás...”⁴⁴ – „A valódi magyar jellemű hölgy szelid, engedelkeny, nyájas, inkább komoly, mint kicsapongásig vig...”⁴⁵

Ezekon kívül újdonság, hogy a nőknek nemcsak a lelki, hanem a testi művelésével, a testkultúrával is foglalkozik, fontosnak tartja a testedzést a nők számára is, hiszen testi erőnlét nélkül nem tölthetik be hivatásukat. E kérdés előzményeként két – egymással szembenálló véleményt tükröző – cikket találhatunk a korabeli sajtóban. Az egyik – igencsak konzervatív – írás 1835-ből tartalmaz először ezzel kapcsolatos véleményt, ami mai szemmel mindenesetre elég furcsának hat: „Az asszony nem arra teremtett, hogy szaladjon; ha fut azért történik, hogy őt elérjék. A szaladás nem egyetlen egy dolog, melly nem tulajdonuk; de az egyetlen egy, melly nekik nem illik. Könyökeik hátratartása s feszesen a testhez illesztése futás közben nevetséges tekintetet ad nekik.”⁴⁶ Természetesen ez a felfogás még a korban elfogadott konzervatív és merev illemszabályokat tükrözi, ami ellen már 1840-ben felemeli szavát Steinacker Gusztáv az Athenaeumban: „Ami a leányokhoz illő gymnasticai testgyakorlatot, mint az úszást, futást, ugrálást, súlyegyensúlytartást, korcsolyázást illeti, még most nálunk ezen tekintetben részint némely még egészen le nem győzött előítélet, mintha az illy nemu gyakorlatok a női szemérmességgel nem volnának egyeztethetők.”⁴⁷ A három fő erény, melyet a leányok nevelése szempontjából fontosnak tartottak, 1828 óta megmaradt, csak bővült. Így a magas színvonalú, művelt magyar nyelvű beszéd, a magyar nemzeti sajtóságok őrzése és a magyar irodalom támogatása és ismerete mellett a képzőművészetek anyagi támogatását (és a festészet esetében művelését is), a magyar ipar termékeinek használatát, a magyar színészet pártolását, a magyar zeneművészet és a magyar nemzeti tánc művelését egyaránt megköveteli. „Az igazi magyar honleány, mindenek közt legnagyobb gyönyörrel játsza a magyar zeneműveket, s énekli a magyar dalokat mert ő csak a nemzeti hangok által tudja valódilag kifejezni szíve érzelmeit és lelkületének eredeti sajátságait”⁴⁸

Ugyancsak ezek közé az értekezések közé tartoznak a Regélő Pesti Divatlap Hölgyterem című rovatában megjelent nőneveléssel foglalkozó írások, és az a vita, amely Karacs Teréz és Erdélyi Róza között 1845-46-ban zajlott.

⁴³ Vahot, 1846. 15. sz. 282.

⁴⁴ Kultsár, 1822. 28. sz. 222.

⁴⁵ Vahot, 1846. 17. sz. 323.

⁴⁶ Az asszony. In: *Regélő*, 1835. 66. sz. 527-528.

⁴⁷ Steinacker, 1840. 4. sz. 56.

⁴⁸ Vahot, 1846. 23. sz. 442.

Karacs Teréz, Takács Éva leánya rövidebb elbeszéléseivel már a 30-as években bekapcsolódott a köz- és irodalmi életbe. „Beszélei”, melyek a különböző divatlapokban jelentek meg, szépirodalmi alkotások ugyan, azonban didaktikus, nevelő szándékuk az elsődleges. Alkotójuk mindenek előtt a nőnevelés ügyét igyekezett előmozdítani, és azért öltöztette mondanivalóját ilyen formába, mert úgy gondolta, így sokkal szélesebb olvasótáborra számíthat.⁴⁹ Már első megjelent írásában a meglévő leánynevelő intézetek hiányosságait mutatta be, valamint a magyar nyelv mellőzöttségére hívta fel a figyelmet.⁵⁰ Szintén a színvonalas nőnevelő intézetek hiányát rója fel és létesítésük szükségességét hangsúlyozza a *Tévelygés és való* címmel megjelent történet is.⁵¹ Egy másik elbeszélése pedig kifejezetten a zárlatban tanulsgként közölt Takács Éva idézet kifejtésére íródott: „Lefolyt életére az tekinthet vissza kéjjel: ki jelenével élni tudott, ki gondosan őrködött, hogy maga előtt becsületét el ne veszesse [...] ki tettei megítélését nem a pór szeszélyére, hanem ön keblére bízta”⁵²

Karacs Teréz hosszú élete során (1808-1892) a magyar nőnevelés egyik legtevékenyebb harcosává vált. A nőnevelésről írott tanulmányában a nőnevelés problémakörének felmerülését az eddigiektől eltérő módon indokolja: A történelem során a férfiak természetellenesen jogfosztott helyzetbe szorították az asszonyokat, ezért „a természet megbünteté az igazságtalanságokat, és most a szellemben magasult férfi árván kapkod, tervez módokat, porban maradt nőfelének hozzáemelkedését sürgetőleg.”⁵³ Ez az értekezés más területen is túlhaladja az ezideig megjelent írások szemléletét, ugyanis sokkal radikálisabb felfogással nemcsak a polgári és főrendű családból származó leányoknak, hanem a szegényebb néprétegek gyermekeinek is elérhetővé kívánja tenni a nevelő intézeteket. „Állítsunk tehát nőnevelő-intézetet, de abban ne legyen olcsóbb s drágább nevelési cikk, legyen az mind egy árú s olly olcsóra leszállított, hogy a hon minden leánya megvásárolhassa;”⁵⁴

Mindezek ellenére mégsem mondható el Karacs Terézről, hogy heves nőmozgalmi harcos, hiszen a nőket korántsem akarja a férfiakkal egyenjogúvá tenni még a tudományok területén sem, ugyanis a korabeli Magyarországon általános szemlélet hatásától ő sem tud szabadulni. E nézet szerint a nőnek egyetlen lehetséges hivatása a férjhezmenés, az anyaság, – hiszen minden tudományos és egyéb pálya zárva volt előtte – márpedig, ha egy leány, a férfiakhoz hasonlóan, teljes tudományos képzését „20-25 év alatt végezné be, [...] következőleg 30 év kellene azon fokra jutásra, honnan hivatalába léphetne, azaz férjhez menne, (mert hiszen ezen hivatásnál több nem marad számunkra, midőn a polgárzat

⁴⁹ Pásztor Emil: *Egy nagy magyar pedagógus. Karacs Teréz*. Miskolc, 1996. 30. (továbbiakban: Pásztor, 1996.)

⁵⁰ Karacs Teréz: Az én történetem. In: *Rajzolatok*, 1835. 10–11. sz.

⁵¹ Karacs Teréz: *Tévelygés és való*. In: *Regélő Pesti Divatlap*, 1844. 5–8. sz.

⁵² Karacs Teréz: A sóvágó fia. In: *Regélő Pesti Divatlap*, 1842. 86–88. sz.

⁵³ Karacs Teréz: Néhány szó a nőnevelésről. In: *Magyar Életrajzok*, 1845. 2. félév. 18–21. sz. (továbbiakban: Karacs, 1845.) 18. sz. 549.

⁵⁴ Karacs, 1845. 18. sz. 554.

elrendezteték). Ez tehát nem megy, nem mehet, 36 éves korában egy leányt el nem venne senki.”⁵⁵ Ezért, javaslata szerint a nőknek más módon, és rövidebb idő alatt kell eljutniuk hasonló szintre, mint amit a férfiak a mondott idő alatt érhetnek el. A nőnevelés szükségességét egyébként ő is a hagyományos módon indokolja: „midőn derék nőket nevelünk, akkor derék, hasznos polgárok alakulhatását állapítjuk meg. Következőleg a nőket legszélesebb értelemben világosodott emberré kell fejteni, s éppen úgy nevelni mint a férfit, vagy mint a férfit is kellene, de nem 25 év, hanem hat, vagy nyolcz év alatt legfőlebb, nem szakértővé, vagy szaktudóssá, hanem életemberré kell érlelni.”⁵⁶

Karacs Teréz cikkének fent említett állítását kifogásolja leginkább Erdélyi Róza a Honderü 1845 decemberi számában megjelent konzervatív szemléletű kritikájában.⁵⁷ Szerinte ugyanis a nő legfontosabb feladata, hogy férjének tetszék, s emellett jó feleség s anya legyen, amire csak a jó erkölcsű asszony képes. Ezért nőnevelő intézetek helyett „romlott nőket javító intézeteket” kellene létesíteni. Sziéntén a Honderüben felel meg igen élesen Karacs Teréz, megsemmisítve Erdélyi Róza kifogásait.⁵⁸

1846-ban jelent meg a Pesti Hírlapban egy felhívás *Szózat a magyar főrendű nők nevelése ügyében* címmel. Ez kissé más arisztokratikusabb szemléletet tükröz, mint Karacs Teréz írásai. Az „egy főrendi hazafi”⁵⁹ megnevezés alatt rejtőző szerző pedig Teleki Blanka.⁶⁰ Azt, hogy miért csak a főnemesi ivadékokkal foglalkozik, azzal indokolja, hogy „a főrend vezette tévútra honunkban a nőnevelést, neki kell a zászlót a megtérésre kitűzni. Önként követik példáját a többi rendűek”.⁶¹ Cikkében egy főrendű leányok számára felállítandó nevelőintézet létesítésére buzdítja a honfiakat: „a fő rendű leányok számára nyissunk egy nagyszerű nevelő-intézetet, mellyben az anyai nyelvvvel együtt a haza szent szeretete oltásék a serdülő leány szívébe.”⁶²

A „szózatra” 1846-ban a Honderüben jelenik meg a kissé megkésett „visszhang” Tót István álnéven Karacs Teréztől⁶³ (aki később sajátjának vallja a

⁵⁵ Karacs, 1845. 20. sz. 613.

⁵⁶ Karacs, 1845. 20. sz. 614.

⁵⁷ Erdélyi Róza: Jegyzetek Karacs Teréz nőnevelésrőlí nézeteire. In: *Honderü*, 1845. 2. félév 25–26. sz.

⁵⁸ Karacs Teréz: Erdélyi Róza jegyzeteinek átnézése. In: *Honderü*, 1846. 1. félév 9. sz. 189–191.

⁵⁹ Teleki Blanka: *Szózat a magyar főrendű nők nevelése ügyében*. In: *Pesti Hírlap*, 1845. 2. félév 587. sz. 377. (továbbiakban: Teleki, 1845.)

⁶⁰ Akinek családjában egyébként vannak hagyományai a nevelésügy iránt való elkötelezettségnek, hiszen a grófnő anyai nagynénje, Brunsvik Teréz grófnő volt a magyarországi kisdedovók létrehozásának legbuzgóbb képviselője, sőt a magyarországi nőnevelés egyik első támogatója is, aki Teleki Blankát is elindította ezen az úton. (Sáfrán Györgyi: *Teleki Blanka és köre*. Bp., 1963. 21. (továbbiakban: Sáfrán, 1963.) Őt megelőzően Teleki Blanka anyai nagypapja, Brunsvik Antal a már említett 1790–91. évi országgyűlésen reformtervezetet adott be a leányok neveléséről, amit akkor természetesen a rendek elvetettek. (Sáfrán, 1963. 19.)

⁶¹ Teleki, 1845. 377.

⁶² Teleki, 1845. 377.

⁶³ Karacs Teréz [Tót István]: *Viszhang a magyar főrendű nők neveltetése ügyében emelt „szózatra”*. In: *Honderü*, 1846. 1. félév 2. sz. 21–24.

cikket⁶⁴), aki mindenben messzemenően egyetért Teleki Blankával, és értekezése tulajdonképpen nem más, mint az ő nézeteinek részletes magyarázata, kommentálása.

Ennyi elméleti előkészítés után 1846 nyarán végre a grófnő a tettek mezejére lép, és közzétesz egy nyilatkozatot a Honderü hasábjain, melyben egyszerűen, minden öndicséret és nagyképűség nélkül így szól a szülőkhez: „azon szülők előtt, kik az eddigi nevelés’ hiányait érzik s engem bizalmukkal megtisztelni méltóztatnak, ezennel késznek nyilatkozom leányaik’ nevelését, bizonyos föltételek alatt magamra vállalni, s azt a legjobb oktatók’ segítségével személyes fölügyelésemmel vezetni.”⁶⁵

Teleki Blanka ezen intézet megalakításával megvalósítja azokat az elképzeléseket, amelyeket a fent említett szózatában megfogalmazott, azzal a különbséggel, hogy most már nem csak főrendű leányok számára tartja szükségesnek az ilyen szintű nevelést, és intézetébe már származásra vonatkozó megkötések nélkül veszi fel a tanulni vágyó leánykakat. (Az intézet költségei azonban végül mégis csak gazdag családból származó lányok számára teszik azt elérhetővé.) A magyar tannyelvű leánynevelő intézet az első ilyen létesítmény volt a reformkori Magyarországon, melynek létrejöttét örömmel üdvözli Karacs Teréz, a Magyar Életképekben.⁶⁶ Cikkében felszólítja a magyar anyákat, hogy bízzanak leányaik közül „minél többet ezen nemzetét anyailag ölelő hölgy gondja alá.”⁶⁷ Ez a kívánság azonban sajnos csak a következő évben teljesült, amikor tizennégy 8-12 éves növendék gyűlt össze.

Mint az eddigiekből is látszik, az 1846–48-as évekre a nőnevelés divatos témává vált, sokakat foglalkoztató általános probléma lett. Ez persze nem véletlen, hiszen a nemzeti kérdés fokozatos előtérbe kerülésével, a közhangulat és a sajtó liberalizálódásával együtt megnőtt az igény a művelt nemzet kialakítására is, ez pedig – mint már említettem – a kortársak szemében szorosan összefonódott a nőneveléssel, mivel a művelt honleányi réteg kialakításával áttételesen biztosítani vélték az egész magyarság kiművelését. Ennek következtében sok ilyen tartalmú, különböző felfogású cikk jelenik meg ezekben az években a különböző divatlapok hasábjain.

Az egyik cikkíró Oroszhegyi (Szabó) Jóna orvosdoktor, aki ebben az időben (1844–47-ig) a Jelenkor újdonsági rovatának vezetője és Rösler Ágnes leánynevelő intézetének igazgatója, a leánynevelő intézetek csekély számát, és a meglevőkben a nemzeti szellem és a korszerűség hiányát panaszolja. “Pesten 6 leánynövelő intézet van följegyezve, hol a növendékek száma árapályban szenvedvén, soha sem mondhatni meg biztosan, hány leányt képezünk a hazának.

⁶⁴ Orosz, 1962. 37.

⁶⁵ Teleki Blanka: Nyilatkozat. In: *Honderü*, 1846. 24. sz. 461.

⁶⁶ Akit egyébként Teleki Blanka meghívott, nevelőnek és társnak intézetébe, amit ő korábbi miskolci elkötelezettsége miatt elutasított. (Pásztor, 1996. 41.)

⁶⁷ Karacs Teréz: Nyílt levél a magyar nőkhöz. In: *Magyar Életképek*, 1846. 2. félév 20. sz. 11.

Középszám egyben 35, 38, 40, 50-re tétetik.”⁶⁸ A korszerűtlenség enyhítésére jelent meg 1847-ben *Honleányok könyve* címmel egy füzet sorozatot, tankönyvként a leányiskolák számára.⁶⁹

A nőnevelés és az egész oktatásügy egységes egyházi felügyelet alá helyezését, az erkölcsi és vallási oktatás hasznosságát, valamint a hazafias nevelés fontosságát hangsúlyozza terjedelmes tanulmányában Májer István, az esztergomi tanítóképző intézet tanára, katolikus pap, aki később főrendiházi tag, majd esztergomi érseki helynök lett: „nyilvános nőnevelésünk csak úgy árasztandja szét napként a közboldogság aransugarait, ha keresztény szellem és nemzeti irányban rendszeresítetik.”⁷⁰

A Pesti Divatlapban jelenteti meg értekezését Szegfy Mór⁷¹, a Pesti Magyar Nyelvterjesztő egyesület titkára, melyben szintén a vallásos nevelés fontosságát hangsúlyozza, és ezekből dicséri az izraelita felekezet iskoláit, ahol szombatonként istentiszteletet tartanak a leány növendékek számára.

Végül meg kell említeni Seltenreich Károly nevét is, akinek leánynevelő intézete volt Balassagyarmaton, majd Pesten. Seltenreich először az intézetében a nyilvános próbatéten elhangzott beszéde kapcsán kap helyet a Magyar Életképek lapjain, amely beszédben éppen a nyilvános vizsgák hátrányait, ill. elhagyásuknak előnyeit tárgyalja⁷²: „Minden nyilvános fellépés kevésbé vagy többé maga magát való mutogatásnak tekinthető [...] tehát a nőnevelőkben a nyilvános próbatétet a paedagogikai elveknél fogva igen czélszerűtlennek látom...” Ami a nőnevelés célját illeti, Seltenreich a legkevésbé sem nevezhető a nőemancipáció hívének, hiszen így határozza meg azt: „a lány hármas női hivatásához illőleg leendő nőnek, – gazdaasszonynak, és anyának képeztessek, mert mind az, mi ezen túlhalad, – kárhozatos.”⁷³ Nevelői tevékenységével és józan gondolkodásra valló pedagógiai módszereivel mégis sokat tett a magyar nők kiművelése érdekében.

1848 márciusa után a honleány fogalma új, konkrét tartalommal telítődik, a honleányok új szerepet kapnak, a szabadságharc közelsége idején annak előkészítése, a harcok megindulásakor pedig a kultúra, a művészet és az eddig kiemelkedően fontosnak tartott erények háttérbe szorításával a harcra buzdító, férfiakat lelkesítő nő figurája kerül előtérbe. Ezt tárgyalja két – időben egymást követő – hasonló témájú cikk Literáti János evangélikus lelkész⁷⁴ és Vahot Imre tollából⁷⁵. Az *Emléklapok Magyarhon leányihoz* című írásban a spártai, a római, a

⁶⁸ Oroszhegyi Józsa: Figyelmeztetés a hölgyképzés körül. In: *Pesti Divatlap*, 1847. 13. 16. 20. sz. (továbbiakban: Oroszhegyi, 1847.) 13. sz. 614.

⁶⁹ Oroszhegyi, 1847. 16. sz. 481.

⁷⁰ Májer István: A nyilvános nőnevelés rendszerének korszerű vizsgálata. In: *Honderü*, 1847. 24. sz. 473.

⁷¹ Szegfi Mór: A nőnevelés ügyében. In: *Pesti Divatlap*, 1847. 14. sz. 434–435.

⁷² Nevelésügy. In: *Magyar Életképek*, 1847. 1. félév. 21. sz. 682.

⁷³ Seltenreich Károly: Reform és nőnevelés. In: *Pesti Divatlap*, 1848. 24. sz. 650.

⁷⁴ Literáti János: Emléklapok Magyarhon leányihoz. In: *Budapesti Divatlap*, 1848. 2. félév. 3. sz. 33–35. (továbbiakban: Literáti, 1848.)

⁷⁵ Vahot Imre: Mit kell most tenniük honleányainknak? In: *Pesti Divatlap*, 1848. 13. sz. 200–202. (továbbiakban: Vahot, 1848.)

karthágói és az egri nők példáját idézve buzdítja a szerző hősies viselkedésre a magyar hölgyeket. Mint az említett asszonyok példáiból kiderül, a nő feladata az lesz, hogy ne visszatartsa, hanem harcba küldje a férfiakat⁷⁶, ahogy ez a *Mit kell most tennünk honleányainknak?* címmel megjelent felhívásban konkrétan is benne van. „Töletek, magyar hölgyek, a haza most nem is vár egyebet, mint azt, hogy lelkes buzdítástok, gyöngéd ápolástok által még lángolóbb erőt öntsetek a felingerelt oroszán, e szent ügyért küzdő nemzet boszut szomjazó lelkébe, megtörhetetlen férfikarába.”⁷⁷ Ugyanez a helyzet Jókai Mór *Nőszabadság* címszó alatt megjelentetett írásában⁷⁸, ahol arról beszél, hogy a nők feladata a szabadságharc napjaiban az, hogy férjeiket, kedvesüket a haza védelmére buzdítsák és harcolni küldjék.

Hasonló tartalmú értekezés jelent meg nem sokkal ezután szintén az *Életképekben* *Előbb reform, aztán nőemancipáció* címmel.⁷⁹ Írója, Teleki Blanka grófnő, ekkor már a pesti magyarnyelvű leánynevelő intézet tulajdonosa és igazgatónője, kiemeli a honleányi kötelezettségek fontosságát, majd rátér arra, hogy ennek érdekében mit kell megváltoztatni. Ismét szóba kerül a helyes, családi körben történő nevelés fontossága, aminek célja a hazafias szellem kialakítása. Ebben természetesen a legnagyobb szerepet a nők kapják.

A magyar nőnevelésért folytatott küzdelem egyik fontos állomása, és egyben a reformkori nőemancipációs törekvések legkézzelfoghatóbb vívmánya az az 1848-ban tartott országos tanügyi kongresszus, amit július 20–24-ig tartottak Pesten.⁸⁰ Ezen nők is részt vehettek, bár csak egyetlen egy hölgy, Karacs Teréz élt a lehetőséggel. Talán ennek is köszönhető, hogy (a kongresszus nőnevelési albizottságának javaslatára, melynek elnöke Majer István és egyik tagja Seltenreich Károly volt) elfogadtak egy határozatot, mely kimondta, hogy a férfi és női tanítókat egyenlő fizetés illeti meg. Ezzel, ha csak kis területen is, először illették meg Magyarországon valamiben hivatalosan egyenlő jogok illették meg a nőket és a férfiakat, származásra való tekintet nélkül.

A kongresszussal egy időben nyújtotta be Eötvös József közoktatási miniszter törvényjavaslatát az elemi iskolai oktatásról, melyben kimondta az általános tankötelezettséget, azonban a kötelező oktatás időtartamát a lányok számára rövidebbre szabta.⁸¹ Így a reformkor legdemokratikusabb időszakában, 1848-ban, a polgári forradalom győzelme után Magyarországon felismerék a nők művelődésügyének fontosságát, a gyakorlatban azonban ez még nagyrészt megoldatlan volt.

A honleányi szerepkör 1848-ra magától értetődően háttérbe szorította az egyéb nőmozgalmi törekvéseket, így a korszak végére az a kivételes helyzet

⁷⁶ Literáti, 1848. 34.

⁷⁷ Vahot, 1848. 200.

⁷⁸ Jókai Mór: *Nőszabadság*. In: *Életképek*, 1848. 385–387.

⁷⁹ Teleki Blanka: *Előbb reform, aztán nőemancipáció*. In: *Életképek*, 1848. 1. félév 587. sz. 377.

⁸⁰ Orosz, 1962. 35.

⁸¹ Orosz, 1962. 35.

alakult ki, amelyben a nők maguk is fontosabbnak tartották a nemzet ügyét saját jogaiknál, melyekről látszólag a férfiak is egyszerűen megfélemedtek. Olyannyira, hogy az 1848-as választási törvény – annak ellenére, hogy addig a nemesi özvegyeknek megvolt minden vármegyében a követválasztási joguk -, kizárólag a férfiaknak biztosította a választójogot. Ennek oka nem a kor társadalmának nőellenességében keresendő, hanem abban, – ahogy azt Máday Andor találóan megfogalmazta –, hogy „a nemes asszonyban csak a nemest látták, akinek kiváltságos jogai vannak, s nem az asszonyt, akit emberjogok illetnek meg.”⁸² Ebben a szemléletben már erősen érződik a társadalmi folyamatok radikalizálódása, és látványosan kimutatható az a változás, ami Széchenyi és Wesselényi reformkori politikájához képest bekövetkezett

Azonban az, hogy a nőkérdés egyáltalán felmerült, és éveken keresztül foglalkoztatta a társadalmat, kizárólag a reformkor viszonylag szabad politikai légkörének, a szabadságigény általánossá válásának köszönhető, hiszen a magyar nők kiművelésének, emberi felemelkedésének kérdése a kortársak szemében szorosan összefonódott a társadalom egészének felemelkedésével.

⁸² Máday, 1913. 152.